

Петро КРАЛЮК

Чимало українців долучилися до розбудови новітньої російської імперії — Радянського Союзу

Кажуть, історія наша дуже трагічна. Багато в ній страждань, крові. Що поробиш — таку нам написали наші історики. І продовжують писати. Розповідаючи, зокрема, про жахливі поразки українців. Одно квиління про розгром під Берестечком чого вартує! А розповіді про Полтавську баталію!

Хоча історія якого народу не є трагічною? Невже мало трагічних сторінок в історії поляків? Криваві придушення російським царизмом Листопадового й Січневого повстань, потоплене в крові Варшавське повстання... Або візьмемо ще одних сусідів — угорців. Був у них розгром у битві під Мохачем, трагедія 1956 року. Список можна продовжувати.

Історія народу — це не лише поразки. Це й перемоги.

Особисто я далекий від думки, що наша історія трагічна. Радше, іронічна.

МОЛОДШИЙ-СТАРШИЙ БРАТ

Хіба не іронією історії є те, що ми виплекали найбільшого свого ворога — агресивну імперську Росію? При цьому так і не хочемо усвідомлювати ворожості для нас цього ворога.

Отже, іронія з росіянами. У часи Русі нинішні «великоросійські землі», населені фінськими племенами, почали підбивати під себе київські князі,

нащадки Володимира Великого. Завоювання здійснювалося з допомогою військових дружин, які осідали на нових землях. Вони, а також переселенці з «правдивої Русі» вступали в родинні стосунки з підкореним населенням. Таким чином формувався етнічний гібрид, що з часом отримав назву росіян. В окультуренні цього гібриду велику роль відіграла православна церква, яка утвердилася за часів князя Володимира. Вона принесла на фінські землі, завойовані руськими князями, і православне віровизнання, й мову церковнослов'янську, яка тут стала мовою культури. Власне, російська мова значною мірою формувалася на базі церковнослов'янської.

По-своєму можна погодитися із Володимиром Путіним, який на річниці окупації Криму заявив, що росіяни й українці — один народ. Так, руси-українці намагалися створити новий, т.зв. російський народ, за своєю подобою. Правда, творився з іншої «глини». Й подоба виявилася іншою. Тому ми ніби й однакові. І дуже різні водночас.

Протягом багатьох віків русини-українці плекали створений ним гібрид, який з часом почав іменуватися російським народом. Пригадаймо, що героєм Куликівської битви, якою так гордяться росіяни, був виходець з українських земель, князь Боброк Волинський. Русин-українець Петро Ратенський переніс до Москви осідок київського митрополита, зробивши це місто значним релігійним осередком. У Московію здійснювалася постійна еміграція з українських земель. Емігрували навіть князі зі своїми слугами, духовні особи, військові люди. Особливо ця еміграція стала помітною з другої половини XVII ст. — після т.зв. «возз'єднання», точніше інкорпорації Лівобережної України Московською державою. Це й не дивно. Чимало українців, зокрема культурних діячів, воліли покинути неспокійні тоді українські землі й податися до Московії, де був і відносний спокій, і непогані можливості заробити собі на прожиття.

Русини-українці відіграли й помітну роль у становленні та розвитку

Російської імперії. Ми якось соромимося про це говорити, але насправді далеко не остання роль у розбудові цієї держави належить українському гетьману Івану Мазепі. Він допоміг Петру I утвердитися на престолі. А також як людина європейської освіченості підтримував «європейські ініціативи» цього правителя.

Не варто забувати, що провідним ідеологом молоді Російської імперії був українець Феофан Прокопович. Він реформував Російську православну церкву, перетворивши її в інструмент російського самодержавства. Далеко не всі це знають, але Петро I спочатку виношував план побудувати столицю своєї імперії не на холодних і туманних берегах Фінської затоки, а на землях, де селилися українці, у Таганрозі. Уявімо, якби там була побудована столиця. Певно, історія Росії й України була дещо іншою. Але це вже сюжети для альтернативної історії.

Зрештою, українці приклали чимало зусиль для побудови Петербургу. Не один український козак поклав своє життя на важких роботах, споруджуючи це столичне місто. А ще немало українців оселилося в Петербурзі. Були вони і при імператорському дворі, і в різних державних інституціях. Якщо говорити про Петербург XVIII ст., то його можна вважати частково українським містом. Звучала тут мова українська. Навіть існувала мода на українське — на українські страви, одяг, пісні.

Навіть у XIX ст., коли українці втратили свої позиції серед еліти Російської імперії, вони справляли помітний вплив на розвиток російського соціуму, зокрема це стосувалося питань культури. Наприклад, велетні російської літератури Микола Гоголь, Антон Чехов за походженням були українцями. При чому вони, як правило, усвідомлювали своє українство.

Чимало українці доклалися й до розбудови новітньої російської імперії —

Радянського Союзу. Так, «батько» радянської ракетної техніки був українець Сергій Корольов.

ГРАВЮРА ПРИСВЯЧЕНА І. МАЗЕПІ. НА НІЙ ЗОБРАЖЕНО ЦЕРКВИ, ЗВЕДЕНІ ЙОГО КОШТОМ.1706 р. / ІЛЮСТРАЦІЯ З АЛЬБОМУ «ІЗ КИЇВСЬКОЇ СТАРОВИНИ», 1991 р.

Отож, можна сказати, що, за великим рахунком, українці створили росіян. Та й продовжують творити. Бо хіба мало наших земляків зараз трудиться у «білокам'яній», займаючи високі становища в нинішній російській імперській ієрархії. Ми точно не знаємо, скільки українців зараз мешкає у Москві. Але, певно, рахунок тут іде не на сотні тисяч, а на мільйони. А ще мільйони українських заробітчан трудяться на просторах Росії-матушки. Причому часто на кваліфікованих роботах. Уявімо, якби ці мільйони одного дня зникли з Росії. Чи могла би вона це пережити? Чи не завалився б цей колос на глиняних ногах?

Можливо для когось це прозвучить парадоксально, але Україна — то основа імперії Російської. Це прекрасно розуміли її будівничі — і Петро I, і Катерина II, і Ленін. Тому вони так старалися приєднати українські землі до своєї імперії. Розуміють це й нинішні російські можновладці. Через це вони так не хочуть «відпускати» Україну від себе, в Європу. І затіяли нинішню війну на Донбасі. Бо знають, що без України Росії не буде.

Справді, якщо хтось і доконає Росію — то це Україна. Тут мимоволі пригадується крилата фраза із відомої Гоголівської повісті, коли її герой, Тарас Бульба, говорить своєму синові Андрієві: «Я тебе породив, я тебе і уб'ю».

«...ПОЛЬЩА ВПАЛА / ТА Й ВАС РОЗДАВИЛА!»

Назвою для цього розділу є слова із відомої Шевченкової поезії «І

мертвим, і живим...» У згаданій поезії Шевченко достатньо критично поставився до нашої «козацької слави». Цей твір, який можна вважати однією з вершин творчості Кобзаря, дає глибоке осмислення історії України. Інша річ, що ми боїмося цього осмислення. Принаймні Шевченко критично ставився і до особи Богдана Хмельницького, і до Хмельниччини, яку ми зараз пафосно іменуємо чи то «народно-визвольною війною», чи «національною революцією». Насправді, ця «революція» була великою (якщо не найбільшою!) трагедією нашого народу, наслідки якої давали знати про себе протягом віків.

Говорячи про нинішню війну в Україні, ми любимо вдаватися до історичних паралелей. То називаємо нинішню війну Вітчизняною (відразу напрошується паралель із «Великою Вітчизняною»), то порівнюємо оборону Донецького аеропорту з обороною Сталінграда і т. п. Тут наша масова історична пам'ять не сягає глибше подій Другої світової війни.

І чомусь ніхто не прагне порівняти нинішні події в Україні з Хмельниччиною. Хоча, насправді, порівняння вражаючі. Інша річ, що вони можуть виявитися для нас неприємними й засвідчити чергову іронію історії.

Бо в нинішній ситуації Українська держава відіграє приблизно таку саму роль, яку відігравала Річ Посполита під час Хмельниччини, а проросійські сепаратисти Донбасу нагадують українських козаків у ті далекі часи. Розумію, що багато кого шокує це порівняння. Та все ж...

Мені доводилося писати про те, що між формуванням Запорізької Січі й формуванням Донбасу є чимало паралелей. І туди, й туди часто мігрували асоціальні елементи, яким було некомфортно в традиційному суспільстві. І там, і там існувала своєрідна вольниця, де визначальним було право сили.

Русини-українці відіграли й помітну роль у становленні та розвитку

Російської імперії. Ми якось соромимося про це говорити, але насправді далеко не остання роль у розбудові цієї держави належить українському гетьману Івану Мазепі. Він допоміг Петру I утвердитися на престолі. А також як людина європейської освіченості підтримував «європейські ініціативи» цього правителя

В українській історіографії міцно утвердився міф, запропонований козацькими літописцями, ніби причиною Хмельниччини було важке становище козацтва. Хоча, насправді, це не зовсім так. Наприклад, один із перших козацьких літописців т.зв. Самовидець писав, що загалом козаки жили заможнo, хоча й зазнавали певних утисків. Принаймні їхнє становище було не гірше становища простолюдинів у інших регіонах Речі Посполитої. Бо інакше чого з цих регіонів втікали люди на Січ. Так само й становище передвоєнного Донбасу було не гірше, а то й краще інших регіонів України. У цей регіон вкладалися великі кошти, а середній рівень заробітної плати тут був одним із найвищих в Україні. Проте жителі Донбасу були переконані, що їх «ображають», що вони не отримують те, що ніби належить їм по праву і т. ін.

Хмельниччина була обумовлена чинниками не стільки внутрішніми, скільки зовнішніми. Ще до початку повстання Хмельницький уклав договори з турками й татарами. Повстанське військо Хмельницького значною мірою складалося з татарських загонів. Це була чи не найбільш кваліфікована і боєздатна частина цього війська. Достатньо було татарам в ті чи інші моменти відійти від козаків, як останні зазнавали поразок.

Чи не те саме маємо на Донбасі? Так, тут є місцеві сепаратисти. І вони користуються підтримкою з боку населення регіону. Але без російських військ вони не могли б протистояти українським збройним силам — як і Хмельницький не міг би протистояти «польській» армії.

На початку Хмельниччини бачимо розкладене військо Речі Посполитої,

бездарних полководців, які завдяки зв'язкам та грошам опинилися на високих становищах. Майже те саме мали ми на початку війни на Донбасі.

Не дивно, що військо Речі Посполитої зазнавало поразок від козацько-татарської армії, котра, як і донбаські «ополченці», діяла без правил. Були Жовті Води, Корсунь, Пилявці. Чи не нагадує це нам програні Іловайськ та Дебальцево?

І поки до керівництва військом Речі Посполитої не прийшли нові люди, які добре знали військову справу, не сформувалися загартовані в боях «добровольчі» загони, поразок годі було уникнути.

Поразки змусили горе-полководців Речі Посполитої поступитися Яремі Вишневецькому, який був руським, власне українським, князем. Його хрестили як православного, але в зрілому віці він прийняв католицизм. Це, однак, не означало, що він став ворогом православ'я. Будучи католиком, він допомагав своєму дядькові — київському православному митрополиту Петру Могилі. Навіть під час Хмельниччини Вишневецький (як не парадоксально це комусь може видатися) опікувався деякими православними монастирями, наприклад, монастирем Почаївським.

І таких «Вишневецьких» було чимало. У т.зв. «польському» війську воювали русини-українці — і уніати, і православні. Так, під час Берестецької битви в цьому війську знаходився холмський єпископ Яків Суша, який благословляв воїнів відомою святинею — іконою Холмської Богородиці.

Чи можна цих людей назвати зрадниками, як це часто робиться в нашій літературі? Адже вони виявилися вірними своїй державі і не захотіли підтримати її руйнівників. Хіба варто їх за це осуджувати?

Чи не маємо ми нині схожу ситуацію? За логікою російських окупантів, всі чи майже всі російськомовні мали би поповнити лави проросійських сепаратистів. Проте цей розрахунок дав збій. Чимало російськомовних, людей, які не є етнічними українцями, виявилися патріотами Держави Україна. І хто знає, чи не з середовища російськомовних командирів добровольчих батальйонів у нас з'явиться свій Вишневецький?

Розумію, що прогнози — річ невдячна. Але... Якщо наведені мною паралелі не безпідставні й «історія повторюється», то можливо ми цього року матимемо «свій Збараж» — героїчну оборону одного з стратегічно важливих міст. Чи не Маріуполя? І можливо, саме там з'явиться «наш Вишневецький». А далі цей Вишневецький має виграти своє Берестечко. Після цього проросійським сепаратистам нічого не залишиться, як кинутись у обійми «старшого брата» і влаштувати черговий Переяслав — хоча б для свого куценького регіончику.

Та не будемо про деталі. Поговоримо про загальні тенденції. Спочатку кинемо свій погляд на Донбас. Окупована його частина із російськими військами, анархічними «ополченцями», які між собою з'ясовують стосунки, чимось нагадує території, контрольовані військами Хмельницького. Правда, замість російських військ були татари. Замість «ополченців» — козаки. І ще одна «цікава» паралель — під час Хмельниччини татари і навіть козаки активно торгували «живим товаром». Те саме роблять й проросійські сепаратисти, вимагаючи за полонених і навіть мертвих українських воїнів гроші. Є й паралелі в планів символічному. Серед «ополченців» існують загони, представники яких вважають себе козаками. Також «ополченці» заявляють, що вони «захисники канонічного православ'я». А про любов до «єдиновірної» та «єдинокровної» Росії не варто й говорити. Як прихильники Богдана Хмельницького, так і донбаські «ополченці» є «зачарованими на схід». Єдиний суттєвий момент, який відрізняє Хмельниччину від нинішніх проросійських

сепаратистів, це те, що останні не мають авторитетного лідера.

А тепер подивимося, яка була політична ситуація в Речі Посполитій середини XVII ст. Багато в чому вона нагадує політичну ситуацію в нинішній Україні. Слабка й неавторитетна центральна влада, обмежені можливості впливу короля (нині — президента), широка демократія, що межує з анархією, й суцільна корупція, коли державні посади можна продати й купити. Хмельниччина, незважаючи на її масштаби, так і не змінила кардинально Річ Посполиту, не зробила управління нею більш ефективним. У цій корумпованій державі, де політика часто підмінялася цинічним інтриганством, часто на високих державних посадах опинялися нікчемні люди, натомість люди талановиті опинялися на маргінесі. Це й породжувало чимало проблем у Речі Посполитій, яка виявилася не готовою сприймати нові виклики, в результаті чого зазнала падіння.

Звісно, я далекий від думки, що історія має обов'язково повторюватися один до одного. Повторюється, вона, радше в своїх тенденціях. Адже люди, попри зміни матеріальні й технічні, мало змінилися.

Хотілося б вірити, що українці зроблять уроки зі своєї історії — не тієї міфологізованої, яку нам підсували й підсувають, а з історії реальної, адекватної. Тоді, можливо, ми уникнемо тих помилок, які свого часу допустила Річ Посполита.

ПІСЛЯМОВА «Дня»

Недарма кажуть, що цікавий, глибоко продуманий, хай навіть багато в чому полемічний матеріал, котрий «провокує» на дискусію — річ набагато корисніша й потрібніша, ніж набір банальностей, часто-густо пропонований у наших ЗМІ під виглядом нібито «нового слова». Саме цим привертає увагу

стаття доктора філософських наук Петра Кралюка — тут є про що сперечатися, і це в даному разі — суттєва перевага. Дуже стисло, сподіваємось на продовження дискусії, зазначимо її головні «контрапункти».

1 Автор цілком справедливо (і про це у нас справді пишуть занадто мало) відстоює той погляд, що саме ми, Україна, мимоволі (трагікомедія історія) виплекали найбільшого свого ворога — агресивну імперську російську державу. Чому так сталося? Про це можна говорити довго, і тема ця є доволі обширною та, на відміну від багатьох загальноновизнаних «кліше», мало ще засвоєна. Отже, попереду ще багато роботи.

2 Ще значно дискусійнішими є застосовані Петром Кралюком історичні паралелі «Запорозька Січ, Хмельниччина — сучасні ополченці на Донбасі». Хмельницький, один з найосвіченіших людей свого часу, володар, біля столиці якого у Чигирині вишукувались у чергу на прийом послы поважних іноземних держав (згадаймо шевченкову картину «Дари в Чигирині. 1649 рік»), козаки та селяни, які боролись за визволення своєї землі від чужої для них (і це не «міф історіографії», вони справді так вважали!) Речі Посполитої, з одного боку — та ніким не визнані «ДНР» та «ЛНР», Захарченко, Плотницький та інші «типажі» з іншого. Паралель справді дуже цікава, але не бездоганна. До того ж, важко позбутися враження, що автор аж занадто ідеалізує Ярему Вишневецького, на руках якого — страшенно багато української козацької крові, що визнавав свого часу навіть блискучий «оспіувач шляхетства» Генрік Сенкевич (не кажучи вже про нашого класика Івана Нечуя-Левицького).

Отож, коріння запитання до автора статті: чи були наші козаки й селяни такою ж мірою «сепаратистами» щодо польської держави XVII ст., як зараз «ополченці» Донбасу? Думаймо разом!